

Διδώ Σωτηρίου, *Οι νεκροί περιμένουν* (ΚΝΕΛ Γ΄ Λυκείου, σ. 173)

Σημειώσεις και ερμηνευτικά σχόλια

Α. Ενδεικτικοί δείκτες επιτυχίας και επάρκειας (επιλογή από τον διδάσκοντα/ τη διδάσκουσα)

<p>12. Να αναγνωρίζουν</p> <ul style="list-style-type: none"> - τον τύπο του αφηγητή (=το πρόσωπο που αφηγείται την ιστορία) - τη συμμετοχή του ή μη στην ιστορία που αφηγείται και - το ρηματικό πρόσωπο στο οποίο γίνεται η αφήγηση και να κατανοούν τη λειτουργική σημασία των πιο πάνω στο αφήγημα. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. εξωδιηγητικός (=αφηγείται την κύρια ιστορία), ενδοδιηγητικός (=αφηγείται μια εγκιβωτισμένη ιστορία μέσα στην κύρια ιστορία) 2. ετεροδιηγητικός (=δεν συμμετέχει στα όσα αφηγείται), ομοδιηγητικός (=συμμετέχει στην αφήγησή του), αυτοδιηγητικός (=είναι ο ίδιος πρωταγωνιστής της αφηγούμενης ιστορίας) 3. πρωτοπρόσωπη, δευτεροπρόσωπη, τριτοπρόσωπη αφήγηση
<p>14. Να διακρίνουν τις βασικές λειτουργίες σε ένα αφηγηματικό κείμενο:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ποιος «βλέπει» - ποιος «μιλάει» <p>και να είναι σε θέση να διακρίνουν τους κύριους τρόπους εστίασης και απόδοσης του λόγου των προσώπων.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. εστίαση (ποιος «βλέπει»: ο αφηγητής ή τα πρόσωπα) και συναφείς τρόποι εστίασης: «μηδενική» εστίαση (παντογνώστης αφηγητής, ο αφηγητής γνωρίζει περισσότερα από τους ήρωες), «εσωτερική» εστίαση (ο αφηγητής είναι πρόσωπο ή πρόσωπα του κειμένου με περιορισμένη γνώση), εξωτερική εστίαση (ο αφηγητής λέει/γνωρίζει λιγότερα απ' όσα ξέρουν οι ήρωες, λ.χ. στο αστυνομικό μυθιστόρημα) 2. φωνή (ποιος «μιλάει»: ο αφηγητής ή τα πρόσωπα) και τρόποι απόδοσης του λόγου: ευθύς λόγος, πλάγιος λόγος, ελεύθερος πλάγιος λόγος (ο λόγος του προσώπου ακούγεται μέσω του αφηγητή)
<p>15. Να αναγνωρίζουν τους αφηγηματικούς τρόπους σε ένα αφηγηματικό κείμενο.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. πώς το «λέει»: αφήγηση, μονόλογος, διάλογος, περιγραφή, σχόλιο, ελεύθερος πλάγιος λόγος, εσωτερικός μονόλογος
<p>16. Να κατανοούν τη λειτουργία του χρόνου στην αφήγηση.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. «χρόνος της ιστορίας» - «χρόνος της αφήγησης» 2. αφηγηματικές τεχνικές που συνδέονται με τον χρόνο ή «τη δράση» (επιτάχυνση, επιβράδυνση, επαναληπτικότητα) ή «την τάξη της αφήγησης»: αναχρονίες (=αναλήψεις-flashback, προλήψεις-flashforward, «πάγωμα» του χρόνου) 3. η σημασία των αναχρονιών σε ένα αφήγημα και του γεγονότος ότι ο αφηγηματικός «χρόνος» δεν είναι πάντοτε γραμμικός

<p>23. Να ερμηνεύουν τα λογοτεχνικά κείμενα σε διακειμενική και διαθεματική προοπτική και να αντλαμβάνονται τη λογοτεχνία στη συνάφειά της με άλλες μορφές έκφρασης ως ασηθητικό και πολιτισμικό φαινόμενο.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. η «συνομιλία» των λογοτεχνικών κειμένων όχι μόνο μεταξύ τους (διακειμενικότητα), αλλά και με άλλες μορφές τέχνης (διαθεματικότητα) 2. γνώσεις από άλλα γνωστικά αντικείμενα (π.χ. την Ιστορία) για το ξεκλείδωμα των κειμένων
<p>31. Να κατανοούν μέσα από τη λογοτεχνία τους τρόπους με τους οποίους διαμορφώνονται οι σχέσεις των ανθρώπων.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. οι ανθρώπινοι χαρακτήρες μέσα από λογοτεχνικά κείμενα σε διαφορετικές εποχές και κοινωνικά περιβάλλοντα 2. οι σχέσεις ανάμεσα στους κατέχοντες δύναμη (πολιτική, οικονομική) και τους αδύναμους 3. οι σχέσεις ανάμεσα στα δύο φύλα 4. οι σχέσεις ανάμεσα στα παιδιά και τους ενήλικες στον δρόμο προς την ενηλικίωση και οι σχέσεις των ενηλίκων μεταξύ τους 5. θετικές και αρνητικές στάσεις που διέπουν τις ανθρώπινες σχέσεις: αγάπη, έρωτας, αλληλεγγύη, σεβασμός, επιβολή, βία, διακρίσεις, αλλοτρίωση, μοναξιά, περιθωριοποίηση

Ι. ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΚΛΙΜΑΤΟΣ ΔΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑΣ/ ΠΡΟΚΛΗΣΗ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΟΣ

Α. Πρόταση: Σκηνή από την τηλεοπτική σειρά *Ματωμένα χώματα*

- Χώρος της Μ. Ασίας. Στόχος: ανάκληση ιστορικών γνώσεων για τη Μικρασιατική Καταστροφή: <https://www.youtube.com/watch?v=MO3iPH5Dg0k>

- Εναλλακτικά, για υλοποίηση του ίδιου στόχου, προβολή αποσπάσματος από συνέντευξη της Φιλιάς Χαϊδεμένου: https://www.youtube.com/watch?v=r0SqiUvfz_w

- Ντοκιμαντέρ για τη ζωή στη Μ. Ασία πριν από την Καταστροφή

(Η δραστηριότητα αυτή να υλοποιηθεί σε περιορισμένο χρόνο: 3-4 λεπτά)

Β. Σύντομη αναφορά στα βιογραφικά στοιχεία της συγγραφέως

Η Διδώ Σωτηρίου (1909-2004) ανήκει βιολογικά «στους Έλληνες πεζογράφους του μεσοπολέμου». Όπως έχει διαπιστωθεί, «το έργο της κινείται στα πλαίσια του ρεαλισμού με έντονη την παρουσία του αυτοβιογραφικού στοιχείου και της συναισθηματικής συμμετοχής του συγγραφέως στις περιπέτειες των ηρώων της, και αντλεί τη θεματολογία του από τη μικρασιατική καταστροφή, την περίοδο του εμφυλίου και την μετά τον εμφύλιο περίοδο της ελληνικής ιστορίας. Με τα *Ματωμένα χώματα* η Σωτηρίου εγκαινίασε την πορεία της προς μια

γραφή που συνδυάζει τη μυθιστορηματική τεχνική με μια προοπτική εξέτασης των θεμάτων της από ιστορική σκοπιά, πορεία που συνέχισε και στα δύο επόμενα μυθιστορήματά της την *Εντολή*, με θέμα την υπόθεση Μπελογιάννη, και το *Κατεδαφιζόμεθα*¹.

Γ. Γραμματολογική κατάταξη του έργου της Δ. Σωτηρίου

Το έργο της Διδώς Σωτηρίου εντάσσεται στη **μεταπολεμική πεζογραφία, και πιο συγκεκριμένα στην Πρώτη Μεταπολεμική Γενιά**². Οι συγγραφείς αυτής της περιόδου αντλούν το υλικό τους από τις οδυνηρές εμπειρίες του Β' Παγκόσμιου Πολέμου, της Κατοχής και της Αντίστασης και στη συνέχεια από τα μετεμφυλιακά χρόνια και τα γεγονότα που οι συνέπειές τους φτάνουν έως τις μέρες μας. Η ιστορία αποτελεί το κύριο υλικό για πολυάριθμα ελληνικά μυθιστορήματα. Η Διδώ Σωτηρίου, πρόσφυγας της Μικρασιατικής Καταστροφής, αποτυπώνει τις δικές της εμπειρίες από τη μεγάλη αυτή τραγωδία του Ελληνισμού στα μυθιστορήματα *Οι νεκροί περιμένουν* (1959) και *Ματωμένα χώματα* (1962).³

Δ. Σχολιασμός τίτλου μυθιστορήματος – συσχετισμός με το ακόλουθο απόσπασμα από το ίδιο μυθιστόρημα:

Ενάμισι εκατομμύριο άνθρωποι βρεθήκανε ξαφνικά έξω απ' την προγονική τους γη. Παράτησαν σκοτωμένα παιδιά και γονιούς άταφους. Παράτησαν περιουσίες, τον καρπό στα δέντρα και στα χωράφια, το φαί στη φουφού, τη σοδειά στην αποθήκη, το κομπόδεμα στο συρτάρι, τα πορτρέτα των προγόνων τους στους τοίχους. Και βάλθηκαν να τρέχουν, να φεύγουν κυνηγημένοι απ' το τούρκικο μαχαίρι και τη φωτιά του πολέμου. Έρχεται μια τραγική στιγμή στη ζωή του ανθρώπου, που το θεωρεί τύχη να μπορέσει να παρατήρει το έχει του, την πατρίδα του, το παρελθόν του και να φύγει, να φύγει λαχανιασμένος αποζητώντας αλλού τη σιγουριά. Άρπαξαν οι άνθρωποι βάρκες, καΐκια, σχεδίες, βαπόρια, πέρασαν τη θάλασσα σ' έναν ομαδικό, φοβερό ξενιτεμό. Κοιμήθηκαν αποβραδύς νοικοκυραίοι στον τόπο τους και ξύπνησαν φυγάδες, άστεγοι, άποροι, αλήτες και ζητιάνοι στα λιμάνια του Πειραιά, της Σαλονίκης, της Καβάλας, του Βόλου, της Πάτρας.

Ενάμισι εκατομμύριο αγωνίες και οικονομικά προβλήματα ξεμπάρκαραν στο φλούδι της Ελλάδας με μια θλιβερή ταμπέλα κρεμασμένη στο στήθος: «Πρόσφυγες!» Πού ν' αποκουμπήσουν οι πρόσφυγες; [...]

Τρέμαν ακόμα απ' το φόβο. Τα μάτια τους ήταν κόκκινα απ' το αιμάτινο ποτάμι της κόλασης που διάβηκαν. Και σαν πάτησαν σε στέρεο έδαφος, μετρήθηκαν να δουν πόσοι φτάσανε και πόσοι λείπουν. Κι οι ζωντανοί δεν το πιστεύανε, μόνο άπλωναν τα χέρια τους στο κορμί τους και το ψάχνανε, για να βεβαιωθούνε πως δεν ήταν βρικόλακες. Και ψάχναν και για την ψυχή τους, να δουν αν ήταν στη θέση τους. Μ' αυτή ήταν άφαντη.

¹<http://www.biblionet.gr/author/15706/>: Ανάκτηση: 6/11/17

² *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Γ' τεύχος, Βιβλίο καθηγητή*, ΟΕΔΒ, Αθήνα, 2008, σ. 10-12.

³ Mario Vitti, 2003. *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Αθήνα, Οδυσσέας, 472-473.

Είχε μείνει πίσω στην πατρίδα, κοντά στους αγαπημένους νεκρούς και στους αιχμαλώτους, κοντά στα σπιτάκια, στα χωράφια, στις δουλειές και στα καζάντια...

Διδώ Σωτηρίου, *Οι νεκροί περιμένουν...*, Κέδρος, 1998, 159-160.
(Διατηρείται η ορθογραφία της πιο πάνω έκδοσης.)

Ε. Ένταξη του αποσπάσματος στην υπόθεση του μυθιστορήματος

Η υπόθεση του μυθιστορήματος αναφέρεται στα θύματα της μικρασιατικής καταστροφής, τον ξεριζωμό των ελληνικών πληθυσμών και τις σκληρές δοκιμασίες που αντιμετώπισαν οι πρόσφυγες κατά την εγκατάστασή τους στην Ελλάδα. Το μυθιστόρημα είναι χωρισμένο σε δύο μέρη. Το Α' μέρος ξεκινά με την εξιστόρηση της αφηγήτριας Αλίκης Μάγη από το 1918 στο Αϊδίνι, η οποία περιγράφει οικογενειακές στιγμές, την ειρηνική συμβίωση Ελλήνων, Τούρκων, Αρμενίων, δίνοντας παράλληλα και το ιστορικό πλαίσιο της εποχής, με αισθητή την παρουσία των Μεγάλων Δυνάμεων. Ταυτόχρονα, παρουσιάζει τις εμπορικές και οικονομικές δραστηριότητες της οικογένειας και τη μετακόμισή τους στη συνέχεια στη Σμύρνη. Η Αλίκη γίνεται μάρτυρας της άφιξης του Ελληνικού Στρατού στη Σμύρνη τον Μάη του 1919, αναφέροντας τις επιτυχίες του, καθώς και την αντίδραση του τούρκικου στρατού, ο οποίος επιτίθεται στο Αϊδίνι, σφάζει, καταστρέφει (θύματα και από την οικογένεια της Αλίκης). Στην οικογένεια Μάγη καλωσορίζουν νέο μέλος, όμως την ίδια χρονιά (1920) ο Βενιζέλος χάνει τις εκλογές και στη Σμύρνη επικρατεί περίοδος πολιτικού αναβρασμού, άγνωστου μέχρι τότε στους Μικρασιάτες. Τα οικονομικά του πατέρα δεν πηγαίνουν καλά και γίνεται πρόταση στην οικογένεια Μάγη από τον θείο Γιάγκο και τη θεία Ερμιόνη ένα από τα παιδιά της οικογένειας να εξασφαλιστεί μένοντας μαζί τους, επειδή ήταν άτεκνοι. Η Αλίκη μετακομίζει στο σπίτι τους, ενώ οι μήνες που ακολουθούν βρίσκουν τους Έλληνες της Μ. Ασίας αντιμέτωπους με τον θάνατο (καταστροφές περιουσιών, σφαγές, εκφοβισμοί). Ο θείος Γιάγκος διαβλέπει το κακό και προτείνει στην οικογένειά του ένα «προληπτικό» ταξίδι στην Αθήνα. Η θεία Ερμιόνη ειδοποιεί την αδελφή της, μητέρα της Αλίκης, για τον κίνδυνο και στέλλει χρήματα, ώστε μόλις δουν πως πλησιάζουν οι Τούρκοι να μπαρκάρουν με το πρώτο βαπόρι για Πειραιά.

Το δεύτερο μέρος του μυθιστορήματος βρίσκει την Αλίκη στην Αθήνα μαζί με πολλούς άλλους πρόσφυγες να καταφθάνουν. Η υποδοχή που τους επιφυλάσσουν στην Αθήνα κάθε άλλο παρά θερμή είναι. Φτώχεια, ανέχεια, ανεργία, ασθένειες μαστίζουν τους πρόσφυγες. Τα πράγματα για την οικογένεια της Αλίκης είναι πολύ δύσκολα: ο Στέφος εργάζεται σε ένα μηχανουργείο και στη συνέχεια μπαίνει βοηθός μηχανικού σε καράβι για την Αγγλία, η Ριρή αρχικά βρίσκει δουλειά ως δακτυλογράφος και αργότερα παντρεύεται τον προϊστάμενό της, ο πατέρας –γαντζωμένος στο παρελθόν– αδυνατεί να σταθεί στα πόδια του, καταφέρνει όμως μετά από ένα τσακωμό με τον γιο του να βρει δουλειά σε ξενοδοχείο. Η ανεργία ξανακτυπά και βρίσκει καταφύγιο στη ρετσίνα, ο Στέφος επιστέφει από την Αγγλία και η Ινώ από την Ιταλία, ενώ η θεία Ερμιόνη πεθαίνει. Το μυθιστόρημα τελειώνει με την έναρξη του Β' Παγκόσμιου Πολέμου και με την ελπίδα αυτός να είναι ο τελευταίος, για να θριαμβεύσει οριστικά η ειρήνη και η δημοκρατία.

Ε. Η κριτική για το μυθιστόρημα *Οι νεκροί περιμένουν...* (ενδεικτικά αποσπάσματα)

«Στο μυθιστόρημά της [ενν. της Διδώς Σωτηρίου] *Οι νεκροί περιμένουν...* περιγράφονται οι περιπέτειες μιας αστικής οικογένειας Μικρασιατών Ελλήνων (της οικογένειας Μάγη), από το 1918 ως τα χρόνια του β' Παγκοσμίου πολέμου. Από την ακμή και την ανεμελιά στο Αϊδίνι, η οικογένεια γνωρίζει την αβεβαιότητα και τις πρώτες οικονομικές δυσκολίες κατά την πρώτη μεταφύτευσή της στη Σμύρνη και, τέλος, τον ξεριζωμό και την χρεωκοπία, που ακολουθούν τη μεγάλη καταστροφή».

Βαγγέλης Κάσσος, «Διδώ Σωτηρίου. Παρουσίαση-Ανθολόγηση». *Η μεταπολεμική πεζογραφία. Από τον πόλεμο του '40 ως τη δικτατορία του '67*, τ. Ζ', Αθήνα, Σοκόλης, 1992, 212. Ανάκτηση από την Πύλη Ελληνικής γλώσσας (6/11/17): http://www.greek-language.gr/digitalResources/literature/education/literature_history/search.html?details=80

Γράμμα από τη Γαλλία

Αντίπολη, 15.10.59

Φύλη Κυρία,
 Τώρα τέλειωσα τό βιβλίο σας κι είναι μεγάλη ή χαρά μου πού μπορώ νά σᾶς γράψω τόν ένθουσιασμό μου ἀπερίφραστα.

Οἱ Νεκροί Περιμένουν εἶναι ὄχι μόνο ἕνα ἔργο (ἀληθιμόνητα πρόσωπα, ἄρτιες σκηνές, διάλογος λαμπρός) πού στέκει δίπλα στά πιά καλά μας, ἀλλά εἶναι κι ἕνα μνημειώδες χρονικό, ὅπου σφύζουν οἱ ἥρωισμοί τῆς φυλῆς μας καί ἡ παναιωνία μας τραγικότητα.

Ἔχει σελίδες πού πρέπει νά μποῦνε στις ἀνθολογίες μας.

Στά μαθήματα τῶν Langues Orientales θά μιλήσω, ὅπως ταιριάζει, γιά τό βιβλίο σας. Τό θεωρῶ ὑποχρέωση καί τιμῆ μου. Εἶναι ἕνα ἀπό τά πολύ λίγα βιβλία μας πού μέ συγκινήσανε τόσο βαθιά. Ἡ μετάφρασή του σέ μιά ξένη γλώσσα θά προκαλοῦσε, νομίζω, τό ἐνδιαφέρον καί τήν ἐκτίμηση τοῦ ξένου ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ γιά τή σύγχρονη μυθιστοριογραφία μας.

Σᾶς σφίγγω τό χέρι μέ τό θαυμασμό μου.

Θράσος Καστανάκης

«Οἱ Νεκροί Περιμένουν»

Βουκουρέστι, 27-4-1959

Καλή μου Διδώ,
 Διάβασα τό βιβλίο σου ἀπό τήν ἀρχή ὡς τό τέλος μέ μεγάλο ἐνδιαφέρον. Δίνεις αὐτή τήν ἐποχή ἀνθρώπινα, κάνεις τόν ἀναγνώστη νά συμπάσχει, ἐνώ ἐσύ τήν ἱστορία σου λές... καί τά μέσα σου καταφέρνεις νά 'ναι ἀπλά, ἐνώ ἕνας πεπαιρωμένος καταλαβαίνει πῶς τό βιβλίο πολυδουλεύτηκε. Καί τό ὄφος σου εἶναι σοβαρό καί πρωτότυπο, προσωπικό. Μέ τήν ἴδια ἀφέλεια καί ξεγνοιασιά μπάζεις ὡς τήν τελευταία στιγμή τά καινούργια πρόσωπα. Μά τά μπάζεις τόσο φυσικά, πού ὁ ἀναγνώστης δέν κουράζεται. Ἐνώ δά τό μπάζιμο νέων προσώπων εἶναι συχνά μεγάλο πρόβλημα. Σ' αὐτό ὅμως σέ βοήθησε ὁ ἀφηγηματικός τρόπος πού χρησιμοποίησες. Τό πρώτο πρόσωπο, πού προσοδίδει πειστικότητα σ' ἕνα γραπτό. Μ' ἄρεσε μένα καί τό τελευταίο κεφάλαιο (Διάβασα ἀντίθετες ἀπόψεις). Εἶναι ἕνα κλείσιμο, πού καθῶς ξέφυγε ἀπό τήν ὡς τώρα μορφή, ἀντίβαζε τόν τόνο. Σάν νά κουράστητε ὁ συγγραφέας νά σοῦ τα κάνει ψιλά, κύριε ἀναγνώστη, σέ παρατάει, προτοῦ σέ ἀφήσει δρωστικά, ἐλευθερώνεται, καί περνάει στις δικές του σφαίρες. Ἦταν ἕνας, ἐπίσης εὐλαχινέστατος, ἀποχαρκτησμός.

Τό βιβλίο σου μοῦ φάνηκε σάν τό κύμα. Τό πρώτο τρίτο ἀνεβαίνει ψηλά, ἀκολουθεῖ ἕνα χαμηλωμα, καί πάλι τραβάει τ' ἀψηλά - Ἄν ἤμουνα ἐκεῖ ἴσως νά κουβεντάζαμε κάτι μικρολεπτομέρειες, ἐλάχιστες ἄλλωστε κι αὐτές.

Σοῦ στέλνω ἕνα μεγάλο μπράβο, καί γράφε, γράφε, μὴν κάθεσαι.

Ἑλλη Ἀλεξίου

Αντί 889 (2007) 46.

II. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

Ο χώρος

Τόπος: Αϊδί, στο σπίτι της αφηγήτριας, (σαλόνι, κουζίνα), εξοχή

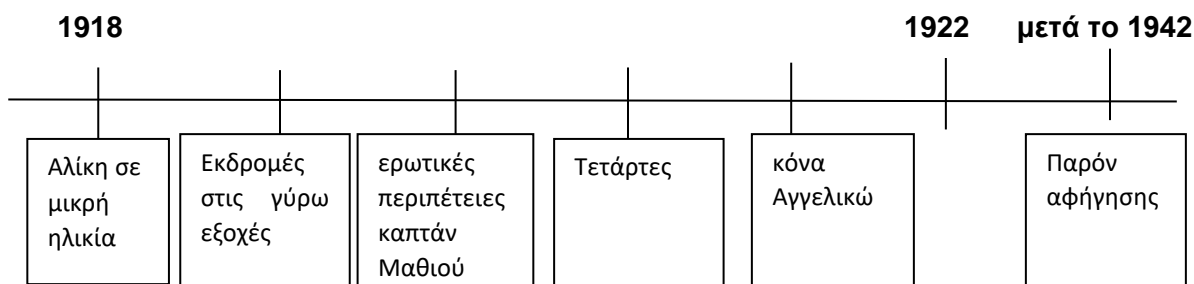
Αφηγηματικές τεχνικές

Ο χρόνος (α. πραγματικός, β. χρόνος της ιστορίας και χρόνος της αφήγησης)

- Ο πραγματικός ιστορικός χρόνος στον οποίο αναφέρεται το μυθιστόρημα αφορά την περίοδο από το 1918 μέχρι τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο (αναφορά και στη γερμανική κατοχή).
- Χρόνος ιστορίας και χρόνος αφήγησης

Ο χρόνος της ιστορίας ταυτίζεται με τη διαδοχή των –μυθοπλαστικών έστω– γεγονότων που περιλαμβάνονται στην ιστορία. Ο χρόνος της αφήγησης ταυτίζεται με τη διαδοχή των σημείων που αναπαριστούν τα γεγονότα στην αφήγηση. Παρατηρούνται χρονικές ασυμφωνίες ανάμεσα στην ιστορία και την αφήγηση (αναχρονίες που διακρίνονται σε αναλήψεις: ανάκληση γεγονότος που χρονικά είναι προγενέστερο από το σημείο της ιστορίας όπου βρισκόμαστε σε μια συγκεκριμένη στιγμή - και προλήψεις: αφηγηματικός ελιγμός που συνίσταται στην πρόωρη αφήγηση ενός μελλοντικού γεγονότος).⁴

Ο χρόνος της ιστορίας

Ο χρόνος της αφήγησης

⁴ Ν. Παρίσης – Ι. Παρίσης, 1999. *Λεξικό λογοτεχνικών όρων*, Αθήνα, ΟΕΔΒ, 207: <http://logom.schools.ac.cy/index.php/el/yliko/logotechnikos-grammatismos>)

- Η αφηγήτρια στο απόσπασμα του βιβλίου αφηγείται τα γεγονότα από απόσταση χρόνου (παρόν αφήγησης: μετά το 1942). Θυμάται και αναπολεί τις ευχάριστες στιγμές σε ειρηνικούς καιρούς, πριν από τη Μικρασιατική Καταστροφή (1922). Είναι αναμνήσεις που έρχονται στο μυαλό της οικείες και ξαναζωντανεύουν. Οι στιγμές αυτές φαίνεται ότι έχουν περάσει ανεπιστρεπτή (γι' αυτό και η νοσταλγία και η ανάγκη για το ζωντάνεμα αυτού του κόσμου είναι τόσο παραστατικό).
- **Ο χρόνος της αφήγησης** είναι το ευρύτερο αφηγηματικό πεδίο που εμπλουτίζεται με **αναλήψεις**,⁵ οι οποίες ενημερώνουν τον αναγνώστη για το παρελθόν των ηρώων (λίγα χρόνια πριν από τη Μικρασιατική Καταστροφή) και φωτίζουν προοδευτικά το κλίμα της εποχής που επικρατούσε (π.χ. εκδρομές στις γύρω περιοχές, τραγούδι, μουσική, χορός, διάφορα φαγητά, κοσμοαντίληψη του θείου Θανάση και η σχέση του με τα αδέρφια του και τη γυναίκα του).
- Είναι ενδιαφέρον να παρατηρήσουμε τους χρόνους των ρημάτων που συμβάλλουν ουσιαστικά στην πειστική απόδοση/ αναπαράσταση της ατμόσφαιρας που επικρατούσε την εποχή που περιγράφει η μυθιστοριογράφος. Κυρίαρχος χρόνος ο παρατατικός, χρόνος εξακολουθητικός, που υποδηλώνει ότι όσα διηγείται η αφηγήτρια δεν είναι μεμονωμένα περιστατικά, αλλά αποτελούν επαναλαμβανόμενες, καθημερινές καταστάσεις (οι συναντήσεις τις Τετάρτες, ο φιδές, οι βόλτες στην εξοχή όταν ο καιρός το επέτρεπε, οι ιστορίες του καπτάν Μαθιού, οι αφηγήσεις της κόνας Αγγελικώς και το ξάφρισμα του κελαριού). Έτσι ο χρόνος της αφήγησης δεν αφορά γεγονότα τα οποία διαδέχονται το ένα το άλλο, αλλά ο χρόνος διαστέλλεται, επιμηκύνεται, ώστε να δοθεί παραστατικότερα η ατμόσφαιρα μέσα στην οποία τα πρόσωπα κινούνται και διαμορφώνουν εικόνες και παραστάσεις.
- Η αφηγήτρια (Αλίκη) ενσωματώνει στην αφήγησή της, σε πλάγιο λόγο μικροαφηγήσεις της θείας Καλλιόπης σε συνδυασμό με διαλόγους της δεύτερης με τον Μαθιό. Στους διαλόγους ο Μαθιός αναφέρει μερικά περιστατικά με λακωνικό τρόπο, τότε σε ευθύ και τότε σε πλάγιο λόγο, για την Αγγλίδα λαίδη που τον είχε ερωτευτεί. Το απόσπασμα πλουτίζουν ακόμη και οι αφηγήσεις της κόνας Αγγελικώς για τις νεράιδες και τον Τσάκιτζη.
- Στο απόσπασμα διαφαίνεται μία **αντίθεση**, η οποία αφορά τη ζωή της αφηγήτριας και της οικογένειάς της πριν και μετά τη μικρασιατική καταστροφή. Η λεπτομερής περιγραφή της καθημερινής ζωής στο Αϊδίني που μοιάζει με παραμύθι, με ήρωες να κινούνται συνεχώς σκοπό έχει να παρουσιάσει πώς αλλάζει και μεταβάλλεται η ζωή και η τύχη των ανθρώπων μετά τη μικρασιατική καταστροφή. Οι δύο κόσμοι (πριν και μετά την καταστροφή) φαντάζουν πολύ διαφορετικοί και εντείνουν την τραγικότητα των ηρώων. Αυτό είναι εμφανές στην τελευταία παράγραφο του αποσπάσματος, σ. 179: «Άλλωστε, στο σπίτι μας τέτοια “ψιλοπράματα” κανείς δεν τα υπολόγιζε τότε.»

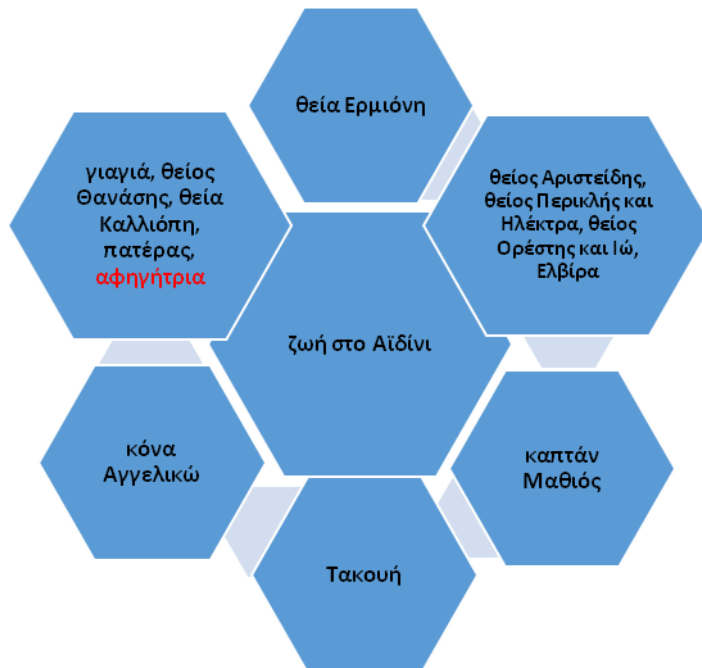
⁵ Αφηγηματική τεχνική κατά την οποία ο αφηγητής μετατοπίζει την αφήγησή του από το τώρα (παρόν) στο τότε (παρελθόν) της ιστορίας και ανάγεται σε γεγονότα προγενέστερα και παλιότερα: *Γλωσσάριο λογοτεχνικών όρων*, ΟΑΠ, ΥΠΠ, 2017, 3-4: <http://logom.schools.ac.cy/index.php/el/yliko/logotechnikos-grammatismos>

Με τη συγκεκριμένη φράση η αφηγήτρια μάς **προϊδεάζει**⁶ ότι στη συνέχεια όλα όσα θεωρούνταν δεδομένα, πρόκειται να αλλάξουν (αν λάβουμε υπόψη ότι το μυθιστόρημα χωρίζεται σε δύο μέρη και ότι στο δεύτερο μέρος περιγράφεται η ζωή της οικογένειας στην προσφυγιά, μετά τη Μικρασιατική καταστροφή). Το τέλος αυτού του κόσμου με την ανεμελιά και την ξεγνοιασιά δηλώνεται με την τελευταία πρόταση του αποσπάσματος και κυρίως με τη χρήση του χρονικού επιρρήματος «τότε» (έμμεσα γίνεται αναφορά στη Μικρασιατική καταστροφή, το πριν και το μετά). Άλλωστε αυτό ενισχύεται και από την υπόλοιπη φράση ότι στο σπίτι τους τέτοια «ψιλοπράγματα» –που έπαιρνε η κόνα Αγγελικώ για να «γεμίσει» τη φτώχεια της– δεν τα υπολόγιζε κανείς (τότε που τίποτα δεν προμήνυε το κακό που θα ακολουθούσε, οι Έλληνες ασχολούνταν με τις επιχειρήσεις τους, υπήρχε οικονομική άνεση, κ.ά.).

Τα περιστατικά που περιγράφονται και τα οποία δεν είναι μεμονωμένα αλλά επαναλαμβανόμενα, δίνουν με παραστατικότητα και ζωντάνια το κλίμα που επικρατούσε, διανθίζοντας την αφήγηση με λαογραφικά και πολιτισμικά στοιχεία. Με τον τρόπο αυτό η αφηγήτρια μέσω της μνήμης ανακαλεί κάθε λεπτομέρεια που φαίνεται να έχει εντυπωθεί μέσα της. Έτσι η αφήγηση αποκτά αληθοφάνεια.

Η πλοκή, η σκηνοθεσία του χώρου, η αναπαράσταση του χρόνου, καθώς και το πλήθος των προσώπων που κινούνται στο απόσπασμα είναι στοιχεία που συμβάλλουν στην αληθοφάνεια της αφήγησης. Στοιχεία που προφανώς αφορούν τα πρόσωπα του αποσπάσματος.

Τα πρόσωπα

⁶ Προϊδεασμός: «παίρνουμε μια μικρή υποψία, ένα είδος πρόγερσης και διαμορφώνουμε μια πρώτη γενική και αόριστη ιδέα για κάτι που θα συμβεί σε επόμενες στιγμές και στη μετέπειτα εξέλιξη του μύθου», Ν. Παρίσης – Ι. Παρίσης, 1999. *Λεξικό λογοτεχνικών όρων*, Αθήνα, ΟΕΔΒ, σ. 152-153.

Τα πρόσωπα και αφηγηματικοί τρόποι για ανάδειξή τους

α. Στο απόσπασμα ένα μπουλούκι διαφορετικών ανθρώπων ως προς την καταγωγή, την ηλικία, την κοινωνική τάξη, τη μόρφωση συνυπάρχει και κινείται με άνεση στο σπίτι της αφηγήτριας (παιδιά της γειτονιάς, οι δάσκαλοι των παιδιών, ράφτρες, παραδουλεύτρες, γειτόνισσες, η διανοούμενη νεολαία του Αϊδινίου). Από έντονη κοινωνικότητα και κινητικότητα χαρακτηρίζεται το απόσπασμα. Κάθε Τετάρτη ήταν καθιερωμένο να μαζεύονται γειτόνισσες και φίλες για να γίνει ο φιδές. Το μεσημέρι όλος ο γυναικόκοσμος έτρωγε στο σπίτι τους και το απόγευμα κατέληγαν εκεί, μετά τις δουλειές τους, οι άντρες για ουζάκι. Εάν ο καιρός το επέτρεπε, πήγαιναν όλοι μαζί στις γύρω εξοχές. Μέσω της **περιγραφής** δίνεται το κλίμα και η ατμόσφαιρα που επικρατεί στο σπίτι τις Τετάρτες, περιγράφονται με λεπτομέρεια στοιχεία από τις συνήθειες (π.χ. για τον φιδέ, τις εκδρομές στην εξοχή). Με την περιγραφή σκιαγραφούνται τα πρόσωπα (π.χ. κόνα Αγγελικώ, Τακουή, καπτάν Μαθιός), στήνεται το σκηνικό της δράσης και γενικά φωτίζεται η αφήγηση με διάφορες πληροφορίες, συντελώντας στη μετάβαση από το ένα αφηγηματικό μέρος στο άλλο και προσφέροντας αισθητική απόλαυση στον αναγνώστη.

β. Η αφηγήτρια διακρίνει δύο «στρατόπεδα» / δύο αντιμαχόμενα μέρη ανάμεσα στα μέλη της οικογένειάς της, τα οποία κατατάσσει ανάλογα με τη συμπεριφορά τους απέναντι στους άλλους ανθρώπους. Στο πρώτο «στρατόπεδο» ανήκουν η γιαγιά, ο θεός Θανάσης, η θεία Καλλιόπη, ο πατέρας, οι οποίοι χαρακτηρίζονται από ένα «ζωντανό, λαϊκό, εύθυμο, καλόκαρδο μοτίβο». Είναι άνθρωποι που αποδέχονται τους άλλους, δεν κάνουν διακρίσεις, είναι ανοιχτόκαρδοι και καταδεκτικοί, ειλικρινείς στις συναναστροφές τους (η θεία Ερμιόνη δεν ανήκει σε κάποιο από τα στρατόπεδα):

- Η γιαγιά φαίνεται να έχει το γενικό πρόσταγμα και την όλη οργάνωση του σπιτιού
- Ο θεός Θανάσης φαίνεται ότι είχε παντρευτεί την Ελπινίκη (την οποία αποκαλεί «πριγκιπέσσα» σε πείσμα των αδελφών του), γυναίκα που δεν ανήκε στη δική τους κοινωνική τάξη, την οποία τα αδέρφια του θεωρούσαν παρακατιανή.
- Η Τακουή, η Αρμένισσα γειτόνισσα, είχε λαϊκή καρδιά, ήταν καλόψυχη και αφελής, χείμαρρος στα λόγια, φορέας της δικής της κουλτούρας.
- Ο καπτάν Μαθιός –καραβοτσακισμένος θαλασσόλυκος και μετέπειτα στεριανός στο Αϊδί– ζωντανεύει μέσα από την αφήγηση της Καλλιόπης τη φωνή του.
- Η κόνα Αγγελικώ, σημαντική βοήθεια στο σπίτι για τη γιαγιά, αλλά και παρουσία ιδιαίτερα αγαπητή στα παιδιά με τη φροντίδα της και τα παραμύθια. Άνθρωπος σβέλτος, καλόκαρδος, ακούραστος, με λαϊκή σοφία.
- Η Ελβίρα, η οποία ξεχωρίζει και από το παρουσιαστικό της στις επισκέψεις της μαζί τα παιδιά της συνοδεύεται και από τις δύο της υπηρέτριες (με τις οποίες φαίνεται ότι δεν έχει καμία επικοινωνία πέραν της κάλυψης των αναγκών της).

γ. Το δεύτερο «στρατόπεδο» αποτελούσαν οι θεός Αριστείδης, θεός Περικλής, θεία Ηλέκτρα, θεός Ορέστης και θεία Ιώ. Επίσης η θεία Ελβίρα Σιτζάνογλου, σύζυγος εργοστασιάρχη, νύφη του θείου Γιάγκου. Η Ηλέκτρα και η Ιώ ήταν γνωστές για τις μεγάλες προίκες τους, καθώς και για την ψωροπερηφάνια τους. Είναι ακατάδεκτες, μαζεμένες, υποτιμούν τους υπόλοιπους που δεν ανήκουν στη δική τους κοινωνική τάξη (π.χ. Τακουή), αποδοκιμάζουν όσα ακούνε κάνοντας μορφασμούς και επικρίνουν («δηλητήριο», «χολή»).

Απευθύνονται στην Ελβίρα στον πληθυντικό γιατί έχουν σε υπόληψη τον σύζυγό της που ήταν εργοστασιάρχης (είναι ευγενικές επειδή κρατούν τους τύπους και όχι επί της ουσίας).

δ. Τα παιδιά (όπως η αφηγήτρια και η Ριρή με την οποία η πρώτη μοιράζεται σκέψεις και συναισθήματα καθότι συνομήλικες), αποκτούν εμπειρίες και βιώματα ιδιαίτερα με τη συναναστροφή. Έρχονται σε επαφή με άλλες κουλτούρες, ιδιώματα, λαϊκές δοξασίες, ιστορίες, παραμύθια, συνήθειες, με μυρωδιές και γεύσεις, τραγούδια και χορό.

- Οι ήρωες (άλλοι ανοιχτόκαρδοι και καταδεκτικοί και άλλοι περήφανοι και ακατάδεκτοι, καθώς επίσης και κάποιοι συμπαθείς λαϊκοί τύποι) συνθέτουν και αποτυπώνουν την κοινωνία της εποχής. Σημαντικό ρόλο και θέση έχει ο **διάλογος**, ο οποίος προσδίδει φυσικότητα στο απόσπασμα, θεατρικότητα και αληθοφάνεια, αφού οι ήρωες ζωντανεύουν μέσα από τον δικό τους λόγο, με τους ιδιωτισμούς τους. Με τον διάλογο αρκετές φορές διαγράφεται το ήθος και η ιδιοσυγκρασία των ηρώων, το ύφος, η συμπεριφορά και η στάση τους προς τους άλλους (δίνεται ένα τυπολόγιο ανθρώπινων χαρακτήρων).
- Επιπλέον, διακρίνονται **αντιθέσεις** που αφορούν την κοινωνία: πλούσιοι – μικροαστοί (πλουσιοπάροχα τραπέζια, χρυσά φλουριά, κ.ά.) ≠ φτωχοί (κόννα Αγγελικώ → αποσκελετωμένο κορμί, ξερακιανή, με χέρια φαγωμένα από μισό αιώνα μπουγάδες). Η διαφορετική κοινωνική τάξη δεν στέκεται εμπόδιο στην αλληλεπίδραση μεταξύ τους, την αλληλεγγύη, την εμπιστοσύνη και την πραγματική αγάπη.

Ο αφηγητής και η λειτουργία του

Όλα τα γεγονότα δίνονται από τη σκοπιά και την οπτική της αφηγήτριας, της Αλίκης Μάγη (του μικρότερου μέλους της οικογένειας), η οποία έχει την ευχέρεια να κινείται και να τρυπώνει σε όλους τους χώρους του σπιτιού –και στην κουζίνα– να αφουγκράζεται και να παρατηρεί. Η αφηγήτρια περιγράφει σε **πρωτοπρόσωπη αφήγηση** τα προσωπικά της βιώματα και εμπειρίες (με τη χρήση του α΄ πληθυντικού προσώπου ίσως να ακούγεται και η φωνή άλλων προσώπων της οικογένειάς της - μπορεί να αντιπροσωπεύει και τη ματιά των παιδιών). Η αφηγήτρια είναι **ομοδιηγητική/ αυτοδιηγητική**, καθότι είναι η πρωταγωνίστρια της αφηγούμενης ιστορίας.⁷ Η **εστίαση** («ποιος βλέπει») είναι **εσωτερική**,⁸ δεδομένου ότι αφηγείται όσα η ίδια γνωρίζει και άρα έχει περιορισμένη γνώση.

Η πρωτοπρόσωπη αφήγηση προσδίδει ζωντάνια και εξασφαλίζει αμεσότητα, έχει τη δύναμη της προσωπικής μαρτυρίας, καθώς φαίνεται έντονο το βιωματικό στοιχείο, είναι τρόπος έμμεσης εξομολόγησης και αναπόληση μιας εποχής ειρηνικής και ξέγνοιαστης, άρα η αφήγηση αποκτά αληθοφάνεια. Σε κάποια σημεία του αποσπάσματος η αφηγήτρια κατανοεί κάποιες πράξεις των φτωχών, δεν κατακρίνει και έμμεσα εκφράζει και τη δική της άποψη σχετικά με την κοινωνική δικαιοσύνη. Αναμφίβολα κατατάσσεται στο «στρατόπεδο» της γιαγιάς, της Καλλιόπης και του Θανάση. Αναδεικνύεται ο ρόλος της ως αφηγήτριας και με τα **σχόλιά** της: η αφηγήτρια παρουσιάζει όσα η ίδια γνωρίζει, βλέπει, ακούει, σχολιάζοντας και κρίνοντας τη στάση των άλλων έμμεσα ή και τη δική της στάση: (π.χ. σχολιάζει το γεγονός ότι

⁷ Ν. Παρίσης – Ι. Παρίσης, 1999. *Λεξικό λογοτεχνικών όρων*, Αθήνα, ΟΕΔΒ, 31.

⁸ *Γλωσσάριο λογοτεχνικών όρων*, ΟΑΠ, ΥΠΠ, 2017, 19.

η Ελπινίκη, γυναίκα του θείου Θανάση, δεν είναι αποδεκτή από τα αδέρφια του άντρα της, παρόλο που φαίνεται ντροπαλή και συνεσταλμένη ή τη συννενοχή της ίδιας της αφηγήτριας με την κόνα Αγγελικώ, που καταλαβαίνει ότι κλέβει από τα κελάρια τους, εντούτοις η μεγάλη αγάπη που τρέφει προς αυτήν δεν της επιτρέπει να την μαρτυρήσει).

Επιπλέον η σπιτική μέσα από την οποία περιγράφεται ο βίος είναι ξεκάθαρα γυναικεία: στο απόσπασμα κυριαρχούν οι γυναικείες μορφές, η ζωή τους στο σπίτι, λεπτομέρειες από την καθημερινότητα των μικροαστών και των λαϊκών ανθρώπων (χωρίς να αποφεύγεται και η ανάδειξη ανδρικών μορφών που ξεχωρίζουν, όπως ο θείος Θανάσης και ο καππάν Μαθιός).

Η παρουσία στο απόσπασμα πλήθους ανθρώπων – σχολιασμός της επιλογής της αφηγήτριας

Στο Αϊδίني, και όπως φαίνεται ξεκάθαρα στο σπίτι της αφηγήτριας, συνυπάρχουν άτομα που ανήκουν σε διαφορετικές κοινωνικές τάξεις που συναναστρέφονται εξαιτίας συγγένειας ή/ και κοινών ασχολιών /συνηθειών. Παρά την ταξική διαφορά, οι άνθρωποι αυτοί πηγαινοέρχονται στο σπίτι της αφηγήτριας, είναι αναπόσπαστο μέρος της καθημερινότητας και αποδεικνύονται φορείς της δικής τους κουλτούρας, ανάλογα και με την καταγωγή τους: συνυπάρχουν παραδόσεις, διαφορετικές πεποιθήσεις, αντιλήψεις. Από την άλλη, διαφαίνεται ότι δεν ήταν όλοι τόσο καταδεκτικοί στην αποδοχή των κατώτερων κοινωνικών τάξεων, αλλά κρατούσαν αποστάσεις, καθώς θεωρούσαν προσβλητικό το γεγονός ότι έπρεπε να συναναστραφούν μαζί τους. Είναι ένας μικρόκοσμος που αντικατοπτρίζει τη μικρασιατική κοινωνία της εποχής.

Συνήθειες, ήθη, πεποιθήσεις στην περιοχή της Μικρασίας και σχολιασμός της ένταξής τους στο απόσπασμα

Ήθη στο Αϊδίني και γενικότερα στη Μ. Ασία:

- συνήθεια να δίνονται στα παιδιά αρχαιοπρεπή ονόματα (Ηλέκτρα, Ιώ, Καλλιόπη, Αριστείδης, Περικλής, Ορέστης, Ερμιόνη, Ελπινίκη, κ.ά).
- πλουσιοπάροχα γεύματα που περιλάμβαναν και του πουλιού το γάλα (ψητά, τηγανιτά, λουκουμάδες, χαλβάδες, κατημέρια,⁹ φιδές, μπουρεκάκια, παστουρμάδες, αγκινάρες τουρσί, παραγεμισμένες ελιές με αντζούγια, γλυκά: νερατζάκι, φιστίκι και μελιτζανάκι παραγεμισμένο με μύγδαλο, μαστίχα και πράσινο καρυδάκι

Λαογραφικά στοιχεία:

- πίστη στη βασκανία (γιαγιά) – η διαδικασία για το ξεμάτιασμα από την κόνα Αγγελικώ
- ξόρκια και γιατροσόφια για τη θεραπεία ασθενειών (πχ. έκοβε το «σαρλίκι» με μέλι και μετάξι, τις «μαγουλήθρες» των παιδιών με Πεντάλφα, κ.ά.)
- κόψιμο του φιδέ (δίνεται αρκετά αναλυτικά η όλη διαδικασία, που ήταν μια συλλογική δουλειά και ευκαιρία συνάντησης, συζητήσεων και ανταλλαγής συνταγών για γλυκά και φαγητά.

⁹ Για τις ονομασίες των φαγητών διατηρείται η ορθογραφία του αποσπάσματος.

- Καφεμαντεία, χαρτορίχτρες, μάγεια, ξόρκια
- Χτύπος του ραβδιού του παζβάντη (νυχτοφύλακα) → άγρυπνοι φρουροί που φύλαγαν τη ζωή και την παρουσία των κατοίκων
- Διηγήσεις παραμυθιών:
  - διήγηση της ιστορίας του Τσάκιτζη (λαϊκός ήρωας που λήστευε τους πλούσιους τσιφλικάδες της περιοχής και έδινε χρήματα και αγαθά στους φτωχούς).
  - ιστορίες της κόνας Αγγελικώς για νεράιδες που ξελογιάζουν τους άντρες, για τα στοιχειωμένα τσοκαράκια της Βαλιντέ-χανούμ

Όλα αυτά τα στοιχεία εντάσσονται λειτουργικά στην αφήγηση: φωτίζουν τη σοφία του λαού και τη δημιουργικότητά του, φανερώνουν τον γλωσσικό πλούτο (ιδιωματισμοί, τούρκικες λέξεις), αναδεικνύεται ο πολιτισμικός πλούτος, φωτίζεται ο τρόπος ζωής των ανθρώπων. Τα παραμύθια είναι για τους ανθρώπους διέξοδος από την καθημερινότητα και μέσω της διήγησης της ιστορίας του Τσάκιτζη μεταφέρονται στη σφαίρα της φαντασίας όλες οι προσδοκίες και επιθυμίες του απλού λαού, οι οποίες παραμένουν απραγματοποίητες (ο ήρωας λήστευε τους πλούσιους τσιφλικάδες της περιοχής και έδινε χρήματα και αγαθά στους φτωχούς). Τα παιδιά μαγεύονται από τις ιστορίες της κόνας Αγγελικώς και η φαντασία τους καλπάζει, καθώς τα χτυπήματα του παζβάντη μεταφράζονται ως τα στοιχειωμένα τσοκαράκια της Βαλιντέ-χανούμ που φωνάζουν «Βαλιντέ». Η αφήγηση της Αλίκης περιλαμβάνει όλα τα πιο πάνω γιατί είναι ίσως ο μόνος τρόπος μέσω της μνήμης να διαφυλαχθούν.

Επιλογικά

Ο Θράσος Καστανάκης (Αντί 889, 2007,46) υποστηρίζει ότι «Οι νεκροί περιμένουν είναι όχι μόνο ένα έργο (αλησμόνητα πρόσωπα, άρτιες σκηνές, διάλογος λαμπρός) που στέκει δίπλα στα πιο καλά μας, αλλά είναι κι ένα μνημειώδες χρονικό, όπου σφύζουν οι ηρωισμοί της φυλής μας και η παναιωνιά μας τραγικότητα.» Παραφράζοντας, επίσης, τον Στάθη Δρομάζο, η αφήγηση της Διδώς Σωτηρίου ζωντανεύει μια εποχή και μια κοινωνία με τα προβλήματά της, τις καθημερινότητές της, τα δράματά της και κυρίως τις ανθρώπινες πινελιές ευτυχίας και δυστυχίας, με ένα ύφος που επιμένει να είναι βαθιά κοινωνικό και βαθιά ανθρώπινο

Ενδεικτικές κατ' οίκον εργασίες

1. Να αναφερθείτε με συντομία στο ιστορικό πλαίσιο του μυθιστορήματος *Οι νεκροί περιμένουν...*
2. Να αποδώσετε το περιεχόμενο του αποσπάσματος σε 150 περίπου λέξεις.
3. Να σκιαγραφήσετε τη μορφή της αφηγήτριας, παρουσιάζοντας την κοσμοθεωρία της όσον αφορά τη σχέση της με άτομα με τα οποία συναναστρέφεται.

4. Το απόσπασμα συγκεντρώνει βασικές αρετές πεζογραφήματος, που γράφτηκε από γυναίκα: γνώση των πραγμάτων που αναφέρονται στον γυναικείο βίο, πειστική απόδοση της ψυχολογίας και της συμπεριφοράς του φύλου, ευαισθησία και μια διάθεση επιείκειας και κατανόησης. Να επιβεβαιώσετε την παραπάνω παρατήρηση με παραδείγματα μέσα από το κείμενο. (ΚΝΕΛ Γ΄ Λυκείου, σ. 179).
5. Στο απόσπασμα παρουσιάζεται η καθημερινότητα των πρωταγωνιστών και ο τρόπος ζωής τους. Να σχολιάσετε με ποιο λογοτεχνικό ρεύμα αποδίδονται τα πιο πάνω στοιχεία, τεκμηριώνοντας την απάντησή σας με στοιχεία από το κείμενο.
6. Να αναφέρετε ποιους αφηγηματικούς τρόπους χρησιμοποιεί η αφηγήτρια για να ζωντανέψει τις αναμνήσεις της και να τεκμηριώσετε την απάντησή σας με αναφορά σε συγκεκριμένα αποσπάσματα. (ΚΝΕΛ Γ΄ Λυκείου, σ. 179).
7. Στην *Αστροφεγγιά* του Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου (κεφάλαιο 10, σ.156-159) περιγράφεται η άφιξη των Μικρασιατών προσφύγων στην Αθήνα. Να συγκρίνετε τη ζωή των Μικρασιατών πριν («Οι νεκροί περιμένουν») και μετά την καταστροφή (απόσπασμα από την *Αστροφεγγιά*) και να καταγράψετε πώς αυτή διαφοροποιείται στην προσφυγιά.
[Βλ. Λαμπριανή Ματθαίου, «Μια συνανάγνωση του αποσπάσματος από το μυθιστόρημα *Οι νεκροί περιμένουν* της Διδώς Σωτηρίου κεφ. Γ΄, Κ.ΝΕ.Λ., σ. 173-179) με απόσπασμα από το μυθιστόρημα *Αστροφεγγιά* του Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου (κεφ. 10, σ. 156-159)», <http://logom.schools.ac.cy/index.php/el/epimorfosi/imerides-synedria>]